

Opnieuw heeft deze toevallige samenwerking van krachten bewezen, dat in de gewone praktijk van dit leven tusschen onze architecten en beeldende kunstenaars heel weinig werkelijk verband bestaat. Ware dit wel het geval geweest, dan zou met meer begrip van elkander, op vloeiender en eenvoudiger wijze, iets beters tot stand zijn gekomen. In enkele woorden wordt de critiek op dit resultaat neergeschreven: te weinig innerlijk verband, te weinig begrip van elkanders vormgeving, te weinig wezenlijke samenwerking.

Na de inspanningen, die velen zich getroost hebben, na de maanden van hard werken en het geven van het beste dat men te geven had, hebben dergelijke oordeelen den schijn van al te gemakkelijk en onbillijk te zijn neergeschreven. Maar ieder persoonlijk verwijt kan ontbreken, omdat er nu eenmaal in den gang van zaken als deze — en niet alleen bij ons maar ook in andere landen — altijd een niet te keeren overmacht werkt, waar blijkbaar niemand tegenop kan; een niet te keeren overmacht van zekere krachten in den tijd, die zich kunnen doen gelden door verzwakte weerstanden. Zoo moeten de dingen blijkbaar gaan en zooals ze gaan bewijzen ze toch niets anders dan de waarheid van hun eigen aard, die op den duur nooit meer of minder, nooit zwaarder of lichter zal kunnen schijnen dan hij werkelijk is.

Het innerlijk verband; het is het eenige en wezenlijke, dat samenwerking omhoog kan stuwen tot daden van geestelijke orde. Maar hoeveel moeiten zijn noodig, hoeveel wrijving moet worden overwonnen, hoeveel twisten bijgelegd, hoeveel misverstand opgehelderd, om te komen tot een uit wederkeerig inzicht geboren daad, die zuiver en goed is. Hoeveel eigenzucht, hoeveel besef van eigen waarde moet in verdriet en leed worden overwonnen eer het besef kan ontstaan van hetgeen een ander mensch wil en doet en hetgeen de menschen samen kunnen doen. De kunsten, door den nood van het leven altijd weer tot elkander gebracht, ook in dezen tijd, waarin zij er zoo gaarne prat op gaan genoeg aan zichzelf te hebben, ze leven van dezelfde wetten. De vormen, waar de kunsten hun wereld van vervullen, zijn in beginsel op elkander aangewezen, zoodra zij worden geschapen, zich in de wereld bewegen en daar een rol moeten vervullen. Het eenzaamheidsbesef, aanwezig in ieder mensch, flauw, gevoileerd of hevig, neemt ook bij tijden in de kunsten ongewoon-sterke afmetingen aan. Het is even waarachtig als het besef der eenheid met al het zijnde en niet-zijnde. Maar het laatste breekt telkens de poorten open van de omtreksmuren van het eenzame wezen en geeft het terug aan de wereld, waaruit het al te zeer weggezogen werd en waartoe het niettemin behoort.

De zelfgenoegzame vormen der kunsten van nu gedragen zich stuntelig, als menschen, die elkander niet liggen, maar toch tezamen iets tot stand moeten brengen. Zij weten niet wat zij met elkander moeten aanvangen. Zij zijn nog niet ontdooid genoeg, de warme levensadem hebben ze niet, noch de zachtheid, die de eenige kracht is, die de bloesems kan doen opengaan.